

KRZYSZTOF WASIELEWSKI¹

ASPIRACJE EDUKACYJNE MŁODZIEŻY A ŚRODOWISKO SZKOLNE, RODZINNE I LOKALNE. RAPORT Z BADAŃ

Abstrakt. Niniejszy artykuł poświęcony jest aspiracjom edukacyjnym młodzieży. Bez wątpienia to ważny rodzaj aspiracji, bo informuje nie tylko o dominujących wzorach i normach, dotyczących m.in. rynku pracy i stylu życia, lecz także o kondycji różnych grup społeczno-zawodowych, zmianach w hierarchii stratyfikacyjnej oraz otwartości struktury społecznej i samego systemu oświatowego. Artykuł opiera się na wynikach badań empirycznych zrealizowanych w dwóch znacznie różniących się pod względem charakterystyk oświatowych, gospodarczych i społecznych województwach – dolnośląskim i warmińsko-mazurskim. Badanie realizowane było za pomocą ankiety audytoryjnej w wybranych szkołach obu województw.

Słowa klucze: młodzież, plany, aspiracje, studia, nierówności

ASPIRACJE I ICH ZNACZENIE W BADANIACH SPOŁECZNYCH

W socjologii zwykło się definiować aspiracje jako dominujące potrzeby, dążenia, wartości i zainteresowania jednostki czy grupy, objęte silnie umotywowanym zamiarem realizacji, mające jednak wyraźne odniesienie w obiektywnej rzeczywistości: biografii, procesie socjalizacji, środowisku zamieszkania, społecznym pochodzeniu jednostki bądź grupy. Aspiracje stosunkowo często są przedmiotem badań w obrębie nauk społecznych. Wynika to zarówno z faktu stosunkowo łatwego wskaźnikowania tego zagadnienia, jak i z wagi, jakie nadaje się tym badaniom w naukach społecznych. W terminie „aspiracje” nacisk położony jest przede wszystkim na werbalizację przez jednostkę swoich preferencji odnośnie do ważnych w jej życiu wartości bądź dążeń (komponent behawio-

---

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (e-mail: kwasielewski@wp.pl).

ralny słowny/deklaratywny). Są one zazwyczaj rozpatrywane w kontekście sytuacyjnym, tj. z uwzględnieniem zarówno ról społecznych pełnionych przez jednostkę, jak i cech statusu społecznego (poziom wykształcenia, dochód czy miejsce zamieszkania) – komponent behawioralny sytuacyjny [Łukaszewicz 1973]. Obok terminu aspiracje pojawiają się często w literaturze przedmiotu zbieżne z nim pojęcia, takie jak: plany, orientacje życiowe czy dążenia. O ile jednak na gruncie teoretycznym (i intuicyjnie) można znaleźć wyraźne różnice między stosownymi kategoriami [Łukaszewicz 1973, Janowski 1977, Nowakowska 1977], to jednak na gruncie operacjonalizacji i wskaźnikowania brak wyrazistych różnic, a konstruowane pytania są bardzo zbieżne i trudno nawet specjalistycznie wyłapać różnice pomiędzy nimi [Borowicz 1980]. Problemy terminologiczne to nie jedyne, jakie napotykamy w kontekście badań empirycznych. W związku z faktem, że aspiracje zazwyczaj dotyczą pewnych dążeń i wartości życiowych szczególnie cenionych w społeczeństwie, zwykło się prezentować je w pewnej hierarchii. Wówczas mówimy nie tyle o aspiracjach, ile o poziomie aspiracji bądź o zmiennych społecznych wyznaczających ich poziom. Z socjologicznego punktu widzenia szczególnie ten drugi aspekt jest istotny, bowiem pozwala na sformułowanie „obiektywizację aspiracji” poprzez odniesienie jej do środowiska, w jakim żyje jednostka, a tym samym do społecznie ważnych porównań.

Mówiąc o aspiracjach, mamy na myśli przede wszystkim pewne ogólne – jakkolwiek mocno umotywowane – cele, wartości, do których jednostka dąży bądź chce dążyć. Waga aspiracji wynika jednak z tego, iż zazwyczaj przekształcają się w plany [Borowicz 2000]. W przypadku planów mamy do czynienia z konkretyzacją, uszczegółowieniem zamiarów oraz konkretnymi decyzjami, które mają prowadzić jednostkę do ich realizacji. W przypadku wykształcenia, jako pewnej cenionej społecznie wartości, możemy zatem mówić o aspiracjach edukacyjnych w kontekście dążenia jednostki do zdobycia jakiegoś poziomu wykształcenia (np. średniego bądź wyższego). O planach zaś powiemy wówczas, gdy jednostka określa konkretny typ szkoły, uczelni, kierunku studiów.

Zatem o czym nam mówią aspiracje? Dlaczego są takie ważne? Po pierwsze, pokazują odmienne preferencje jednostek odnośnie do pewnych wartości i celów, do których one dążą. Na ich podstawie jesteśmy w stanie określić główne orientacje życiowe ludzi, ich zmiany w czasie, a w konsekwencji przemiany wartości istotnych z perspektywy funkcjonowania całości systemu społecznego. Po drugie, mówią o mechanizmach realnej i potencjalnej ruchliwości w społecznej strukturze, a tym samym o realnych bądź potencjalnych nierównościach generowanych przez strukturę społeczną. Aspiracje mogą być zatem doskonałym predyktorem przepływu jednostek przez strukturę społeczną (np. przez system edukacyjny, strukturę zawodową). Po trzecie, pozwalają określić mechanizmy potencjalnej selekcji i autoselekcji w obrębie systemu oświatowego i struktury zawodowej. Pokazują nam kierunki i mechanizmy przepływu jednostek z różnych społecznych środowisk, o różnym społecznym pochodzeniu.

Szczególnie istotne wydają się aspiracje edukacyjne młodzieży. Jest tak dlatego, iż decydują one o ich losach życiowych, przyszłej pozycji zawodowej. Po-

kazują wartość wykształcenia w młodym pokoleniu, które poprzez swoje aspiracje, a następnie plany i ich realizację jest w stanie ukazać nam ważne procesy i mechanizmy w obrębie społecznej struktury. Rzecz jednak w tym, iż w Polsce aspiracje edukacyjne uwarunkowane były społecznie i środowiskowo [Łoś 1972]. O karierach edukacyjnych młodych ludzi decydowało poniekąd „za nich” środowisko zamieszkania i ich społeczne pochodzenie. Zasadnicze procesy różnicowania poziomu aspiracji edukacyjnych przechodziły na linii wieś – miasto, w obrębie statusu społeczno-ekonomicznego (wysoki – niski) oraz poziomu kapitału kulturowego rodziny. Wszystkie te elementy kumulowały się na obszarach wiejskich, które tym samym stawały się zarówno środowiskiem na wskroś specyficznym, jak i wdzięcznym obiektem badań socjopedagogicznych.

Transformacja ustrojowa w 1989 roku sprawiła, iż wiele się zmieniło we współczesnej Polsce. W kontekście aspiracji edukacyjnych młodzieży warto wspomnieć chociażby o prywatyzacji i modernizacji gospodarki, które przyczyniły się do wzrostu zapotrzebowania na wysoko wykwalifikowaną kadrę oraz do wprowadzania reguł merytokratycznych do polityki kadrowej; nie mniejsze znaczenie miały reformy edukacyjne, m.in. umasowienie szkolnictwa wyższego, głównie poprzez dopuszczenie do funkcjonowania szkolnictwa prywatnego czy upowszechnienie szkolnictwa maturalnego. W ich konsekwencji, jak wskazują badania socjologiczne, nastąpiło systematyczne zmniejszanie się różnic w poziomie aspiracji edukacyjnych młodzieży, wynikających z dystansów społeczno-środowiskowych [Domalewski i Mikiewicz 2004, Wasielewski 2007]. Pomimo tego, że jest to tendencja systematyczna i względnie trwała, to jednak coraz częściej podkreśla się, że wraz z upowszechnieniem edukacji na poziomie średnim i wyższym dostrzec można proces wewnętrzznego różnicowania się poziomu aspiracji edukacyjnych i planów młodzieży. Wynika on z coraz większego znaczenia postępującego procesu wewnętrzznego różnicowania się jakości szkół różnego typu oraz ich zróżnicowania regionalnego. Niniejszy artykuł próbuje zdiagnozować, czy i jak różnicują się aspiracje edukacyjne młodzieży maturalnej właśnie w tych wymiarach. Podstawą analiz będą wyniki badań realizowanych wśród maturzystów z województwa dolnośląskiego i warmińsko-mazurskiego.

METODOLOGIA BADAŃ I CHARAKTERYSTYKA BADANEJ ZBIOROWOŚCI

Badanie, które jest podstawą źródłową tego artykułu, zrealizowane zostało na przełomie 2007 i 2008 roku w dwóch województwach, o różnych charakterystykach społecznych, oświatowych oraz demograficznych – dolnośląskim i warmińsko-mazurskim. Przedmiotem badania była zbiorowość maturzystów (19-latków), która liczyła 1029 uczniów. Próba została dobrana w sposób celowy. Jednostką doboru była szkoła. Kryterium doboru był typ szkoły (liceum ogólnokształcące, liceum profilowane bądź technikum) oraz poziom zdawalności uczniów na maturze. Na podstawie poziomu zdawalności uczniów na maturze (dane OKE w Łomży i we Wrocławiu) wyodrębnione zostały trzy kategorie szkół: bardzo dobre (o wysokim poziomie zdawal-

ności na maturze), średnie (o średnim poziomie zdawalności na maturze) oraz słabe (o niskim poziomie zdawalności na maturze). W obrębie każdego typu szkoły (liceum ogólnokształcące, liceum profilowane i technikum) wybrane zostały trzy szkoły reprezentujące każdy z poziomów zdawalności uczniów na maturze. W każdym z województw dobór szkół został wykonany w taki sam sposób. Wśród uczniów wybranych szkół zrealizowana została ankieta audytoryjna, dotycząca ich biografii społeczno-edukacyjnej, planów i aspiracji edukacyjnych oraz zawodowych, a także systemu wartości (tabela 1).

TABELA 1. Rozkład próby w obrębie poziomu zdawalności uczniów na maturze z podziałem na województwa

Poziom zdawalności na maturze	Województwo				Ogółem	
	dolnośląskie		warmińsko-mazurskie		liczebność	odsetek
	liczebność	odsetek	liczebność	odsetek		
Niski	200	32,5	66	15,9	266	25,9
Średni	253	41,1	185	44,7	438	42,6
Wysoki	162	26,4	163	39,4	325	31,5
Ogółem	615	100,0	414	100,0	1029	100,0

Źródło: Grant MNiSzW nr 1H01F 011 30: *Porzucona generacja – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość*.

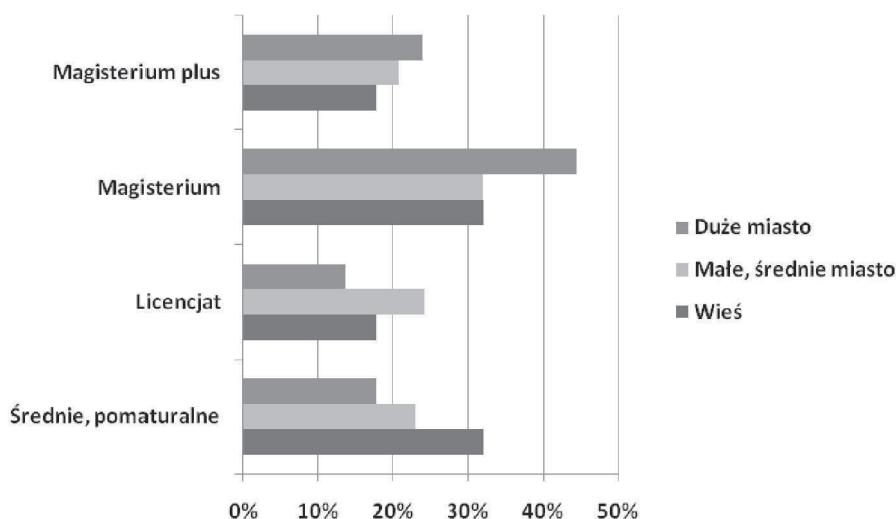
Dobór szkół do badania miała charakter celowy. Przyglądając się tabeli 1, zwraca uwagę różnica w liczebności uczniów szkół o niskim i wysokim poziomie zdawalności w obrębie obu województw. Różnice te wynikają de facto z odmiennej struktury sieci szkolnej w tych regionach. Sieć szkolna w województwie dolnośląskim jest liczniejsza (wynikająca z większej liczby uczniów) i bardziej zróżnicowana wewnątrz – funkcjonują tam szkoły o bardziej zróżnicowanych charakterystykach oświatowych, m.in. sporo szkół słabych, o niskim poziomie zdawalności na maturze, ale i sporo szkół bardzo dobrych, o wysokim poziomie zdawalności na maturze. Nieco inaczej wygląda sytuacja w województwie warmińsko-mazurskim. Tam sieć szkolna jest mniej rozbudowana (mniej liczna), co jednak ciekawe – również jest mniej wewnątrz zróżnicowana. Oznacza to, iż różnice pomiędzy szkołami o najniższym i najwyższym poziomie zdawalności na maturze są znacznie mniejsze aniżeli w województwie dolnośląskim. W skrajnym przypadku, charakteryzującym licea ogólnokształcące, szkół o niskim poziomie zdawalności na maturze w województwie warmińsko-mazurskim nie było w ogóle. Stąd niewielka liczebność uczniów ze szkół o niskim poziomie zdawalności z województwa warmińsko-mazurskiego.

POZIOM ASPIRACJI EDUKACYJNYCH – KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA

Polscy maturzyści mają bardzo wysokie aspiracje edukacyjne. Ponad trzy czwarte (77,3%) spośród badanych 19-latków aspiruje do studiów wyższych, w tym co piąty (21,7%) nie myśli kończyć swojej edukacji na poziomie magisterium, lecz chciałby się kształcić dalej (drugi kierunek studiów, doktorat, do-

datkowe studia podyplomowe), czyli osiągnąć magisterium plus. Jedynie niespełna co czwarty maturzysta (22,7%) planuje zakończyć swoją edukację na poziomie szkoły średniej lub policealnej. Wyniki te wpisują się w tendencję obserwowaną wśród polskiej młodzieży od lat. Zdobyć wyższego wykształcenia (wysoki poziom aspiracji edukacyjnych) sytuuje się w hierarchii życiowych celów wciąż bardzo wysoko – jest tak zarówno wśród młodzieży, jak i ich rodziców [Domalewski i Mikiewicz 2004, *Czy warto...* 2007, Wasielewski 2007, *Aspiracje i motywacje...* 2009].

Poziom aspiracji edukacyjnych jest w wyraźny sposób zróżnicowany ze względu na środowisko zamieszkania uczniów. Najniższym poziomem aspiracji edukacyjnych legitymuje się młodzież ze wsi, najwyższym – młodzież z dużych miast. Różnice są szczególnie widoczne na najwyższym i najniższym poziomie wykształcenia. Co trzeciego (32,1%) mieszkańca wsi zadowala wykształcenie na poziomie średnim, co szósty zaś (17,9%) dąży do zdobycia wykształcenia wyższego aniżeli magisterium. Ogólnie rzecz ujmując, co drugi 19-latek mieszkający na wsi aspiruje co najmniej do magisterium (50,0%). W przypadku młodzieży zamieszkującej duże miasta (powyżej 100 tysięcy mieszkańców) proporcje są niemal odwrotne. Jedynie co szósty (17,9%) chce zakończyć edukację w szkole średniej lub policealnej, co czwarty zaś (23,9%) myśli o edukacji na studiach na drugim kierunku bądź na studiach doktoranckich. Łącznie dwie trzecie (68,4%) 19-latków zamieszkujących duże miasta chciałoby ukończyć co najmniej studia wyższe magisterskie (rysunek 1)

Pominięto braki danych, N = 1005.

RYSUNEK 1. Poziom aspiracji edukacyjnych maturzystów a wielkość środowiska zamieszkania

Źródło: Grant MNiSzW nr 1H01F 011 30: *Porzucona generacja – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość.*

Próbując zinterpretować powyższe wyniki, warto jednak pamiętać o dwóch tendencjach. Po pierwsze, rozkład taki oddaje w pewnym stopniu różnice w sytuacji materialnej oraz poziomie wykształcenia pomiędzy wsią a miastem w obrębie pokolenia rodziców. To one wciąż w wyraźny sposób wpływają na różnice w aspiracjach edukacyjnych dzieci. Wraz ze zmianami na obszarach wiejskich oraz przemianami struktury wykształcenia mieszkańców wsi różnice te będą najprawdopodobniej maleć. Z drugiej strony, jakkolwiek młodzież aspiruje do bardzo wysokiego poziomu wykształcenia, to w przekroju ogólnopolskim obserwujemy proces „studzenia” jej aspiracji edukacyjnych. Wskaźnikiem tego procesu jest coraz większa popularność wśród młodzieży zasadniczych szkół zawodowych [Domalewski 2008, s. 45]. Reakcja ta to najprawdopodobniej konsekwencja pragmatyzacji decyzji (zarówno rodziców, jak i ich dzieci) związanych z edukacją, m.in. z procesem dewaluacji wyższego wykształcenia oraz wzrostem zapotrzebowania na zawody z kwalifikacjami niewymagającymi wyższego wykształcenia. Z badań CBOS wynika, iż od 2004 roku powoli, lecz systematycznie zmniejsza się odsetek Polaków, którzy uważają, iż obecnie warto się kształcić, oraz odsetek dorosłych, którzy chcieliby, aby ich dziecko zdobyło wykształcenie wyższe. Tendencja ta szczególnie widoczna jest w przypadku osób pochodzących ze środowisk o niższym poziomie kapitału kulturowego (głównie o niższym poziomie wykształcenia rodziców) [*Aspiracje i motywacje...* 2009].

Poziom aspiracji edukacyjnych maturzystów różnicuje również województwo, w którym zamieszkuje młodzież. Wyraźnie wyższymi aspiracjami edukacyjnymi legitymują się uczniowie zamieszkujący województwo warmińsko-mazurskie – niemal 70% spośród nich deklaruje zamiar osiągnięcia magisterium bądź więcej. W przypadku uczniów z województwa dolnośląskiego taki poziom aspiracji jest charakterystyczny dla „niespełna” 58% uczniów (tabela 2). Pamiętać jednak należy o wpływie zróżnicowania sieci szkolnej, a w konsekwencji – większej liczbie szkół o niskim poziomie zdawalności matury w województwie dolnośląskim. Fakt ten zapewne wpłynął na niższy poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży z tego województwa w porównaniu z młodzieżą z województwa warmińsko-mazurskiego.

TABELA 2. Poziom aspiracji edukacyjnych maturzystów a województwo zamieszkania [%]

Aspiracje edukacyjne	Województwo		Ogółem
	dolnośląskie	warmińsko-mazurskie	
Średnie, pomaturalne	24,6	14,7	20,7
Licencjat	17,6	16,0	17,0
Magisterium	38,3	43,9	40,5
Magisterium plus	19,5	25,4	21,8
Ogółem	100,0	100,0	100,0

Pominięto braki danych, N = 990, Vc = 0,132.

Źródło: Grant MNiSzW nr 1H01F 011 30: *Porzucona generacja – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość*.

W obrębie województw szczególnie istotne znaczenie ma ich wewnętrzne zróżnicowanie środowiskowe. W obu województwach wyraźnie niższe aspiracje

edukacyjne mają maturzyści zamieszkujący na obszarach wiejskich. Studia magisterskie bądź więcej (magisterium plus) chciałoby osiągnąć więcej maturzystów z dużych miast aniżeli ze wsi – zarówno w województwie dolnośląskim, jak i warmińsko-mazurskim różnica wynosi 18 punktów procentowych. Odwrotna sytuacja jest w przypadku najniższego poziomu wykształcenia (średniego bądź pomaturalnego), tutaj możemy dostrzec różnice na „korzyść” maturzystów wiejskich – wynoszą one zależnie od województwa 13–16 punktów procentowych (tabela 3). Najprawdopodobniej przyczyną różnic jest poziom kapitału kulturowego rodziny pochodzenia, który wciąż wyraźnie wyższy jest w mieście aniżeli na wsi.

TABELA 3. Poziom aspiracji edukacyjnych maturzystów w układzie wojewódzkim a wielkość środowiska zamieszkania [%]

Aspiracje edukacyjne	Województwo					
	dolnośląskie			warmińsko-mazurskie		
	wieś	małe lub średnie miasto	duże miasto	wieś	małe lub średnie miasto	duże miasto
Średnie, pomaturalne	33,1	25,7	20,4	24,3	15,9	8,2
Licencjat	18,7	24,8	13,7	15,7	24,6	13,8
Magisterium	36,0	30,5	43,0	33,0	36,2	51,0
Magisterium plus	12,2	19,0	22,9	27,0	23,2	27,0
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pominięto braki danych, N = 952.

Źródło: Grant MNiSzW nr 1H01F 011 30: *Porzucona generacja – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość*.

ASPIRACJE EDUKACYJNE DZIEWCZĄT I CHŁOPCÓW

Wyniki badań pokazują, że wyraźnie wyższy poziom aspiracji edukacyjnych charakteryzuje dziewczęta aniżeli chłopców. Różnice są znaczące, choć niezbyt istotne statystycznie ($V_c = 0,165$). Co czwarty (28,8%) uczeń zamierza zakończyć swoją edukację na poziomie średnim, w przypadku uczennic – zaledwie co szósta (16,3%). Magisterium bądź magisterium plus zamierza osiągnąć aż 68,0% dziewcząt oraz 53,0% chłopców. Wydaje się, iż powyższe różnice są spowodowane klasycznym zróżnicowaniem typów wybieranych szkół średnich w obrębie płci – chłopcy wybierają zawód i decydują się na kształcenie w technikumach, z kolei dziewczęta wybierają licea ogólnokształcące, by później pójść na studia wyższe. Chłopcy znacznie częściej uczęszczają do szkół średnich technicznych (techników), które w potocznym rozumieniu są postrzegane jako te przygotowujące bezpośrednio do zawodu, do pracy. W konsekwencji uczniowie znacznie częściej aniżeli uczennice myślą o zakończeniu edukacji na poziomie średnim. To najprawdopodobniej efekt większej wagi przykładanej do tradycyjnych ról rodzinnych i konieczności szybszego usamodzielniania się chłopców. Z kolei dziewczęta, w zdecydowanej większości absolwentki liceów ogólnokształcących, niedających wąsko rozumianych kwalifikacji zawodowych, są w pewien sposób „zmuszone” do kontynuowania kształcenia na wyższych poziomach. To konieczność (silniejsza aniżeli w przypadku chłopców), wynikają-

ca z oczekiwań rynku pracy i społecznych mechanizmów alokacji w obrębie struktury społeczno-zawodowej.

Interesujące różnice zachodzą również w przekroju wojewódzkim. Przede wszystkim zauważyć można brak większych różnic pomiędzy poziomem aspiracji edukacyjnych dziewcząt w obu badanych województwach. Co jednak ciekawe, istnieją wyraźne różnice pomiędzy poziomem aspiracji edukacyjnych chłopców. Maturzyści zamieszkujący województwo dolnośląskie odznaczają się znacznie niższym poziomem aspiracji edukacyjnych aniżeli ich rówieśnicy z województwa warmińsko-mazurskiego. W przypadku tych pierwszych co najmniej magisterium chciałoby osiągnąć 49,0% młodzieży maturalnej, w przypadku tych drugich – aż 62,8% (tabela 4). Ta interesująca różnica wynika jednak ze specyfiki doboru próby – jednostką doboru była szkoła z uwzględnieniem poziomu zdawalności jej uczniów na maturze. Konsekwencją zaś tego faktu był dobór szkół różnego typu, aczkolwiek podobnego poziomu zdawalności, który jednak skutkował różnym rozkładem uczniów ze względu na płeć. W województwie dolnośląskim znalazło się w próbie więcej uczniów uczęszczających do szkół technicznych i liceów profilowanych, a zatem szkół o niższej kulturze szkolnej, co oznacza słabszą dyscyplinę w stosunku do szkoły jako instytucji edukacyjnej. Uczniowie ci byli znacznie bardziej nonkonformistycznie nastawieni do systemu edukacji, a także znacznie częściej zorientowani na rynek pracy niż na kontynuację kształcenia, czyli ich poziom aspiracji edukacyjnych był niższy. Z kolei w województwie warmińsko-mazurskim chłopcy w większym stopniu wybierali szkoły licealne, które charakteryzuje wyższa kultura szkolna, większa dyscyplina, wyższy poziom konformizmu wobec szkoły, wobec instytucji edukacyjnych, zorientowanie na dalsze kształcenie w celu uzyskania wysokich kompetencji (ukończenie studiów wyższych), a w konsekwencji wyższy poziom aspiracji edukacyjnych aniżeli w technikach i liceach profilowanych.

TABELA 4. Poziom aspiracji edukacyjnych maturzystów a płeć [%]

Aspiracje edukacyjne	Województwo			
	dolnośląskie		warmińsko-mazurskie	
	dziewczęta	chłopcy	dziewczęta	chłopcy
Średnie, pomaturalne	17,9	31,4	14,8	22,6
Licencjat	14,3	19,6	16,8	14,6
Magisterium	44,4	32,9	42,4	38,4
Magisterium plus	23,3	16,1	26,0	24,4
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Pominięto braki danych, N = 1035.

Źródło: Grant MNiSzW nr 1H01F 011 30: *Porzucona generacja – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość*.

Powyżej scharakteryzowano główne różnice regionalne (wojewódzkie) w poziomie aspiracji edukacyjnych z uwzględnieniem zróżnicowania ze względu na płeć. Przyjrzyjmy się teraz, jak owo zróżnicowanie aspiracji edukacyjnych z uwzględnieniem różnic płciowych wygląda w przypadku wiel-

kości miejsca zamieszkania uczniów. Pierwszym spostrzeżeniem jest fakt, iż niezależnie od wielkości miejsca zamieszkania (wieś, małe miasto czy duże miasto), to zawsze dziewczęta wykazują wyższy poziom aspiracji edukacyjnych. Jeśli spojrzymy na aspiracje o najniższym poziomie, to okaże się, iż jedynie 22,6% dziewcząt zamieszkujących obszary wiejskie, 18,4% z małych lub średnich miast oraz 12,4% z miast dużych myśli o zakończeniu edukacji na poziomie szkoły średniej. W przypadku chłopców odpowiednie wskaźniki wynoszą: 35,6% zamieszkujących obszary wiejskie, 25,5% zamieszkujących małe lub średnie miasta oraz 19,3% zamieszkujących miasta duże (powyżej 100 tysięcy mieszkańców). Analogicznie rzecz się ma w przypadku aspiracji o najwyższym poziomie. Tutaj również dostrzec możemy znaczne dystanse w obrębie środowiska zamieszkania pomiędzy dziewczętami i chłopcami. Co najmniej magisterium (magisterium oraz magisterium plus) chciałoby osiągnąć 59,4% dziewcząt oraz 47,5% chłopców zamieszkujących wsie, 59,2% dziewcząt oraz 47,8% chłopców zamieszkujących małe lub średnie miasta, a także 74,8% dziewcząt oraz 66,5% chłopców zamieszkujących duże miasta (tabela 5). Interesujące jest to, iż poziom aspiracji edukacyjnych na poziomie magisterium lub magisterium plus osób zamieszkujących obszary wiejskie i małe lub średnie miasta jest do siebie zbliżony. Dotyczy to zarówno dziewcząt, jak i chłopców. Niewielkie różnice występują jedynie w odniesieniu do aspiracji edukacyjnych ponad magisterium, i to tylko w przypadku chłopców. Wydaje się, że jest to efekt „cywilizacyjnego doganiania” miasta przez wieś. Wieś i obszary wiejskie od momentu transformacji ustrojowej, a szczególnie od momentu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej ulegają intensywnym przemianom. Wśród nich należy wspomnieć m.in. procesy dezagraryzacji oraz różnicowania się struktury zawodowej wsi, wzrost zamożności czy dynamiczny wzrost poziomu wykształcenia jej mieszkańców. Wszystko to, pośrednio bądź bezpośrednio, sprawia, iż młodzież ze wsi ma coraz wyższy poziom aspiracji edukacyjnych oraz – co jest ważniejsze – coraz mniejszy dystans dzieli ją od młodzieży zamieszkującej miasta.

TABELA 5. Poziom aspiracji edukacyjnych maturzystów w obrębie środowiska zamieszkania ze względu na płeć [%]

Aspiracje edukacyjne	Dziewczęta			Chłopcy		
	wieś	małe lub średnie miasto	duże miasto	wieś	małe lub średnie miasto	duże miasto
Średnie, pomaturalne	22,6	18,4	12,4	35,6	25,5	19,3
Licencjat	18,0	22,4	12,8	16,9	26,6	14,1
Magisterium	36,1	35,5	48,0	33,1	28,7	44,2
Magisterium plus	23,3	23,7	26,8	14,4	19,1	22,3
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pominięto braki danych, N = 940.

Źródło: Grant MNiSzW nr 1H01F 011 30: *Porzucona generacja – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość*.

ASPIRACJE EDUKACYJNE MŁODZIEŻY A ŚRODOWISKO RODZINNE

Decydujące znaczenie dla kształtowania się aspiracji edukacyjnych młodzieży ma ich społeczne pochodzenie (wykształcenie rodziców i ich status społeczno-zawodowy). Różnice pojawiają się, jeśli spojrzymy na rozkład aspiracji edukacyjnych młodzieży w obrębie miejsca zamieszkania i uwzględnimy poziom wykształcenia ojca. Wówczas okazuje się, że siła determinacji kapitału kulturowego domu rodzinnego jest szczególnie doniosła, zwłaszcza na wsi. Ogólna tendencja jest taka, że im wyższy jest poziom wykształcenia rodziców, tym wyższy jest poziom aspiracji edukacyjnych ich dzieci. Jest to tendencja charakterystyczna dla wszystkich środowisk. Jednak możemy dostrzec wyraźne różnice między poszczególnymi środowiskami, w których zamieszkują uczniowie. Wielkość miejsca zamieszkania współokreśla, jak wspomiano wcześniej, poziom owych aspiracji. Wyraźnie jest on niższy na wsi, znacznie zaś wyższy w dużych miastach. Wśród maturzystów, których ojciec legitymował się wykształceniem zaledwie podstawowym, do magisterium bądź magisterium plus aspirowało 38,4% mieszkańców wsi oraz 68,7% mieszkańców dużych miast. W przypadku uczniów, których rodzic ukończył studia wyższe relacja ta kształtowała się w następujący sposób: 88,5% mieszkańców wsi i 96,2% mieszkańców dużych miast (tabela 6). Widzimy zatem, iż dystanse kulturowe wyniesione z domu rodzinnego w większym stopniu determinują poziom aspiracji na wsi aniżeli w wielkim mieście. Okazuje się bowiem, iż przy tym samym poziomie wykształcenia ojca decydujące znaczenie w kształtowaniu aspiracji edukacyjnych młodzieży ma środowisko zamieszkania. W przypadku wsi są one wyraźnie niższe, w przypadku miasta znacznie wyższe.

Analogiczna tendencja występuje, jeśli spojrzymy na wskaźnik całościowy, jakim jest status społeczno-zawodowy rodziny pochodzenia. Jest on wskaźnikiem łączącym poziom wykształcenia obojga rodziców oraz zajmowanej przez nich pozycji zawodowej. Status społeczno-zawodowy rodziny pochodzenia różnicuje poziom aspiracji edukacyjnych w każdym ze środowisk zamieszkania. Jednak to wciąż młodzież ze wsi nieco bardziej „obciążona” jest balastem swojego miejsca zamieszkania. Dotyczy to zwłaszcza młodzieży o niskim statusie społeczno-zawodowym rodziny pochodzenia – tam różnice międzyśrodkowe są relatywnie największe. Z kolei mniej istotne są one w przypadku młodzieży wywodzącej się z rodzin o średnim bądź wysokim statusie – w tej sytuacji środowiskowe miejsce zamieszkania (wieś bądź miasto) nie odgrywa większej roli, nie różnicuje w większym stopniu aspiracji edukacyjnych młodzieży.

Młodzież wiejska wywodząca się z rodzin o niskim statusie społeczno-zawodowym charakteryzuje się wyraźnie niższymi aspiracjami edukacyjnymi aniżeli młodzież miejska (małomiasteczkowa bądź wielkomiejska) o podobnym statusie. Niemal co drugi (44,3%) wiejski maturzysta, wywodzący się z rodzin o niskim statusie, aspiruje co najwyżej do wykształcenia średniego bądź poma-

TABELA 6. Poziom aspiracji edukacyjnych maturzystów w obrębie środowiska zamieszkania ze względu na wykształcenie ojca [%]

Aspiracje edukacyjne	Wykształcenie ojca											
	podstawowe			zasadnicze zawodowe			średnie, policealne			wyższe		
	wieś	małe, średnie miasto	duże miasto	wieś	małe, średnie miasto	duże miasto	wieś	małe, średnie miasto	duże miasto	wieś	małe, średnie miasto	duże miasto
Średnie, pomaturalne	38,5	33,3	25,0	39,5	23,2	25,2	15,3	20,0	15,6	7,7	9,5	0,8
Licencjat	23,1	50,0	6,3	18,5	37,5	18,0	18,6	22,7	16,7	3,8	0,0	3,0
Magisterium	15,4	0,0	56,3	32,3	25,0	43,9	47,5	34,7	46,4	38,5	47,6	53,4
Magisterium plus	23,0	16,7	12,4	9,7	14,3	12,9	18,6	22,6	21,3	50,0	42,9	42,8
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Grant MNiSzW nr 1H01F 011 30: *Porzucona generacja – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość*.

turalnego, w przypadku młodzieży miejskiej taki poziom aspiracji edukacyjnych cechuje co trzecie (odpowiednio 32,5 oraz 30,0%) maturzystę (tabela 7). Z kolei w przypadku młodzieży wywodzącej się z rodzin o średnim bądź wysokim statusie różnice międzyśrodowiskowe w poziomie aspiracji edukacyjnych są niewielkie. Widać zatem tutaj szczególne znaczenie statusu społeczno-zawodowego rodziny pochodzenia i kapitału kulturowego rodziny na szanse życiowe młodzieży i jej dostępność do edukacji. Młodzież wywodząca się z rodzin o średnim bądź wysokim statusie ma wyraźnie wyższe i porównywalne w przekroju środowiskowym aspiracje edukacyjne (tabela 7). Wydaje się zatem, że młodzież wiejska wywodząca się z rodzin o niskim statusie społeczno-zawodowym jest w wyraźnie w większym stopniu zagrożona wykluczeniem społecznym poprzez edukację. Potwierdza się też teza o kumulacji barier społecznych, ekonomicznych i kulturowych na terenach wiejskich. Niski poziom kapitału kulturowego i niski status społeczno-ekonomiczny rodziny pochodzenia determinują w największym stopniu aspiracje edukacyjne młodzieży, a tym samym ich życiowe losy [Borawska 2006].

TABELA 7. Poziom aspiracji edukacyjnych maturzystów w obrębie środowiska zamieszkania ze względu na status rodziny pochodzenia [%]

Aspiracje edukacyjne	Status rodziny pochodzenia								
	niski			średni			wysoki		
	wieś	małe, średnie miasto	duże miasto	wieś	małe, średnie, miasto	duże miasto	wieś	małe, średnie, miasto	duże miasto
Średnie, pomaturalne	44,3	32,5	30,0	19,2	18,3	16,1	6,3	0,0	0,8
Licencjat	19,6	31,2	19,5	21,8	23,2	13,8	3,1	0,0	3,9
Magisterium	25,3	24,7	38,0	39,7	31,7	48,8	46,9	64,7	49,2
Magisterium plus	10,8	11,7	12,5	19,2	26,8	21,2	43,8	35,3	46,1
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pominięto braki danych.

Źródło: Grant MNiSzW nr 1H01F 011 30: *Porzucona generacja – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość.*

ASPIRACJE EDUKACYJNE MŁODZIEŻY A ŚCIEŻKA EDUKACYJNA

Kiedy spojrzymy na poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży w obrębie typów szkół średnich, do jakich uczęszczali, to odnajdziemy kilka interesujących prawidłowości. Po pierwsze, brak wyraźniejszych różnic w poziomie aspiracji edukacyjnych młodzieży z różnych środowisk w poszczególnych typach szkół. Innymi słowy, uczniowie każdego z typów szkół (czy to LO, czy T, czy LP), niezależnie od tego, czy pochodzą ze wsi, z małego miasta, czy z dużego miasta, deklarują bardzo zbliżony poziom aspiracji edukacyjnych. Po drugie, różnice i to istotne występują pomiędzy typami szkół. Najwyższy poziom aspiracji edukacyjnych charakteryzuje uczniów liceów ogólnokształcących, następnie techników. Najniższy uczniów liceów profilowanych. Różnice są tutaj bardzo wyraźne. Aż 83,3% uczniów ze wsi uczęszczających do liceów ogólnokształcących

aspiruje do magisterium bądź magisterium plus, w przypadku uczniów z techników jest to „jedynie” 44,9%, a wśród uczniów liceów profilowanych – 37,3%. Analogiczna tendencja występuje w każdym ze środowisk zamieszkania (tabela 8).

TABELA 8. Aspiracje edukacyjne maturzystów w obrębie środowiska zamieszkania a typ szkoły [%]

Aspiracje edukacyjne	Liceum ogólnokształcące			Liceum profilowane			Technikum		
	wieś	małe lub średnie miasto	duże miasto	wieś	małe lub średnie miasto	duże miasto	wieś	małe lub średnie miasto	duże miasto
Średnie, pomaturalne	6,9	14,8	3,6	45,3	27,3	51,0	32,7	32,7	20,4
Licencjat	9,7	18,0	8,5	17,3	27,3	23,5	22,4	22,4	21,5
Magisterium	50,0	39,3	54,1	24,0	29,1	19,6	31,8	31,8	46,2
Magisterium plus	33,3	27,9	33,7	13,3	16,4	5,9	13,1	13,1	11,8
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pominięto braki danych.

Źródło: Grant MNiSzW nr 1H01F 011 30: *Porzucona generacja – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość*.

Wyraźne różnice międzyśrodowiskowe występują jednak, jeśli spojrzymy na poziom szkoły (de facto jej uczniów) z uwzględnieniem środowiska zamieszkania jej uczniów. Za wskaźnik poziomu szkoły przyjęto tutaj poziom zdawalności jej uczniów na maturze. Pierwszą dostrzegalną tendencją jest zależność aspiracji edukacyjnych uczniów od poziomu kształcenia w szkole (poziomu zdawalności na maturze). Im jest on wyższy, tym wyższe są aspiracje edukacyjne jej uczniów. Jedynie 40,2% uczniów ze wsi uczęszczających do szkół o niskim poziomie zdawalności na maturze deklarowało wysokie aspiracje edukacyjne (magisterium lub magisterium plus) – tabela 9. Wśród uczniów ze wsi uczęszczających do szkół o wysokim poziomie zdawalności aż 81,5% deklarowało wysokie aspiracje edukacyjne (magisterium lub magisterium plus). Znaczące różnice występują tutaj w obrębie środowiska pochodzenia. Im większe miejsce zamieszkania, tym wyższy poziom aspiracji uczniów. Tendencja ta jest widoczna w szkołach zarówno o niskim, jak i wysokim poziomie zdawalności na maturze. Przy czym im lepsza praca szkoły (im wyższy wskaźnik zdawalności na maturze), tym te różnice są większe.

TABELA 9. Aspiracje edukacyjne maturzystów w obrębie środowiska zamieszkania a poziom szkoły [%]

Aspiracje edukacyjne	Poziom szkoły								
	niski			średni			wysoki		
	wieś	małe lub średnie miasto	duże miasto	wieś	małe lub średnie miasto	duże miasto	wieś	małe lub średnie miasto	duże miasto
Średnie, pomaturalne	37,8	24,4	32,5	31,5	27,8	19,3	14,1	7,9	4,9
Licencjat	22,0	34,1	19,3	16,7	20,4	17,6	12,5	10,5	6,9
Magisterium	31,7	28,0	31,3	35,2	31,5	45,0	37,5	44,7	53,2
Magisterium plus	8,5	13,4	16,9	16,7	20,4	18,1	35,9	36,8	35,0
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pominięto braki danych, N = 952.

Źródło: Grant MNiSzW nr 1H01F 011 30: *Porzucona generacja – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość*.

KONKLUZJE

Zaprezentowane w niniejszym opracowaniu analizy pozwalają na wyciągnięcie kilku ważnych i interesujących wniosków:

1. Wykształcenie wciąż stanowi dla młodzieży ważną społeczną wartość. Młodzież cechuje bardzo wysoki poziom aspiracji edukacyjnych. Z jednej strony, upowszechnienie studiów wyższych sprawia, że młodzież ma relatywnie łatwy dostęp do wykształcenia, z drugiej zaś rynek pracy uświadamia konieczność kształcenia, co prowadzi do upowszechnienia studiów. Istotne jest przy tym, iż aspiracje edukacyjne nie zatrzymują się na poziomie magisterium. Często bowiem sięgają one poziomu dodatkowych studiów bądź doktoratu. Jednak, co trzeba dodać, trend ten jest w odwrocie [Domalewski 2008, *Aspiracje i motywacje...* 2009]. Prawdopodobnie jest tak, iż młodzież zdaje sobie sprawę z postępującej inflacji dyplomu wyższej uczelni i chce zdobyć takie wykształcenie, które pozwoli jej zająć wysoką pozycję społeczną (osiągnąć wysoki status) – niekoniecznie wybierając studia podyplomowe bądź doktorat. Ta swoista racjonalizacja (w szerszej perspektywie) przejawia się w „renesansie” zasadniczych szkół zawodowych, które cieszą się coraz większym zainteresowaniem [Domalewski 2008].

2. Nadal nieco wyższym poziomem aspiracji charakteryzuje się młodzież miejska aniżeli wiejska. Co prawda różnice te są relatywnie niewielkie, lecz jednak nadal występują – są one pochodną różnic w statusie społeczno-zawodowym rodziny pochodzenia. Przy tym samym poziomie statusu społeczno-zawodowego rodziny pochodzenia młodzież wiejska aspiruje do znacznie niższego poziomu wykształcenia aniżeli młodzież miejska. Należy jednak podkreślić, iż różnice te w ostatnich latach maleją [Domalewski i Mikiewicz 2004, Domalewski 2008], co jest wynikiem poprawy sytuacji społeczno-ekonomicznej mieszkańców wsi oraz procesów różnicowania się jej struktury zawodowej (m.in. poprzez coraz liczniejsze migracje mieszkańców miasta na tereny wiejskie).

3. Istotnym czynnikiem kształtowania się aspiracji edukacyjnych młodzieży jest regionalna dostępność instytucji edukacyjnych. Okazuje się bowiem, iż sieć szkół ponadgimnazjalnych oraz wyższych uczelni, które są w wyraźny sposób zróżnicowane regionalnie, określa wybory edukacyjne młodzieży, a tym samym ich aspiracje. Większe zróżnicowanie sieci szkół ponadgimnazjalnych oraz wyższych uczelni (a tym samym większe różnice w poziomie nauczania) w większym stopniu różnicuje aspiracje edukacyjne. I odwrotnie, im mniejsze zróżnicowanie szkolnictwa (i jego poziomu), tym mniejsze zróżnicowanie aspiracji edukacyjnych.

4. Wciąż typ szkoły ponadgimnazjalnej różnicuje poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży. Wyższymi aspiracjami legitymują się uczniowie liceów ogólnokształcących, a niższymi uczniowie techników i liceów profilowanych. Co jednak ważniejsze, nie ma większych różnic w poziomie aspiracji edukacyjnych młodzieży uczęszczającej do różnych typów szkół w obrębie jednego środowiska zamieszkania. Nie ma zatem wpływu na poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży (niezależnie od tego, czy zamieszkują na wsi, czy w mieście) typ szkoły ponadgimnazjalnej, do której uczęszczają.

5. Znaczące różnice w poziomie aspiracji edukacyjnych młodzieży występują w przypadku uczęszczania do szkół o różnych poziomach nauczania (definiowanym poprzez poziom zdawalności na maturze). Im wyższy poziom szkoły, tym wyższe aspiracje edukacyjne jej uczniów. Co ważne, różnice w poziomie aspiracji edukacyjnych uczniów ze szkół o różnych poziomach różnicują się ze względu na środowisko ich zamieszkania. Im jest większe, tym większe są również różnice w poziomie aspiracji edukacyjnych – wyższe w mieście, niższe na wsi.

BIBLIOGRAFIA

- Aspiracje i motywacje edukacyjne Polaków w latach 1993–2009*, 2009. Komunikat z badań. CBOS, maj BS/70/2009.
- Borawska B., 2006: *Ja siebie nie widziałam na wsi (O awansie edukacyjnym młodzieży wiejskiej w okresie zmiany systemowej)*. Wydawnictwo UwB, Białystok.
- Borowicz R., 1980: *Plany kształceniowe i zawodowe młodzieży oraz ich realizacja*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Borowicz R., 2000: *Nierówności społeczne w dostępie do wykształcenia. Casus Suwalszczyzny*. Wszechnica Mazurska, Olecko.
- Czy warto się uczyć?* 2007. Komunikat z badań. CBOS, maj BS/72/2007.
- Domalewski J., 2008: *Drogi szkolne młodzieży miejskiej i wiejskiej – uwarunkowania i konsekwencje*. „Rocznik Lubuski” 34/1.
- Domalewski J., Mikiewicz P., 2004: *Młodzież w zreformowanym systemie szkolnym*. IRWiR PAN, Toruń – Warszawa.
- Janowski A., 1977: *Aspiracje młodzieży szkół średnich*. PWN, Warszawa.
- Łoś M., 1972: *Aspiracje a środowisko*. PWN, Warszawa.
- Łukaszewicz Ł., 1973: *Aspiracje wielkomiejskiej młodzieży robotniczej wiejskiego pochodzenia*. UAM, Poznań.
- Nowakowska I., 1977: *Postawy społeczne wobec problemu kształcenia*. Ossolineum, Warszawa.
- Wasielewski K., 2006: *Społeczne zróżnicowanie uniwersytetu. Młodzież wiejska i wielkomiejska na UMK w Toruniu*. „Studia Socjologiczne” 1.
- Wasielewski K., 2007: *Plany kształceniowe młodzieży a środowisko zamieszkania. Czy istnieją różnice pomiędzy młodzieżą wiejską i miejską*. W: *Zrównoważony rozwój wsi*. Red. M. Bład, D. Klepacka. IRWiR PAN, Warszawa.

EDUCATIONAL ASPIRATIONS OF YOUNG PEOPLE AND THE SCHOOL, FAMILY AND LOCAL ENVIRONMENT. A REPORT ON THE RESULTS OF RESEARCH

Abstract. The article deals with educational aspirations of young people. This undoubtedly is an important type of aspirations for it provides information not only about the dominating models and norms, e.g. those relating to the labour market and life styles, but also about the condition of various social-vocational groups, changes in the stratification hierarchy and openness of the social structure and the educational system itself. The article is based on the results of empirical research carried out in two voivodeships which differ considerably in terms of educational, economic and social characteristics – Dolnośląskie and Warmińsko-Mazurskie. The research was conducted with the help of a questionnaire in the selected schools of the two voivodeships.

Key words: youth, plans, aspirations, studies, inequalities